

DOI: 10.31499/2617-2100.9.2022.270001

УДК 159.947:355.01

Наталія Андріївна Сторожук,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки,
Військовий інститут Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1500-8374
Storozhuk_natali@ukr.net,

Олена Василівна Кожедуб,

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри військової
психології та педагогіки
Військовий інститут Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7332-1727
kozedub2000@ukr.net

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ KEYС-МЕТОДУ ПРИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОГО ПСИХОЛОГА

У статті розкривається потенціал використання кейс-методу при формування професійних компетентностей військового психолога. Наводяться приклади міні-кейсів, які використовуються під час викладання навчальної дисципліни "Індивідуальне консультування військовослужбовців та членів їх сімей" для формування спеціальних та та військово-спеціальних компетентностей щодо здатності майбутніми фахівцями здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) та надавати психологічну допомогу.

Ключові слова: професійна компетентність; військовий психолог; кейс-метод; міні-кейс; психологічна допомога.

Nataliia Storozhuk

PhD of Psychological,
Associate Professor of military psychology
and pedagogy department of Military institute of
Taras Shevchenko National University,
Kyiv, Ukraine,
ORCID: 0000-0003-1500-8374
Storozhuk_natali@ukr.net

Elena Kozhedub

PhD of Sociological,
Associate Professor of military psychology and
pedagogy department of Military institute of
Taras Shevchenko National University,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7332-1727
kozedub2000@ukr.net

EXPERIENCE OF USING THE CASE METHOD IN FORMING THE PROFESSIONAL COMPETENCIES OF A MILITARY PSYCHOLOGIST

The transition of higher military education to a competent dream basis, new educational standards, impose strict requirements on the quality of training of military specialists, on their ability to carry out military-professional activities in the conditions of hostilities on the territory of Ukraine. Full training of practical psychologists is impossible without a practice-oriented approach and the use of modeling methods in the educational process in higher military school. Such methods include the case method - the analysis of real situations of professional activity of a psychologist. Empirically substantiate the potential of using the case method in the formation of professional competencies of future officers-psychologists.

Theoretical analysis, synthesis, testing. The formation of professional competence of military psychologists is the most important task facing higher military education and depends not only on the content of education, but also on the organization of the educational process and educational technologies, such as the case method. Therefore, in order to form in future officers-psychologists special competencies on the ability of future professionals to carry out practical activities (training, psychotherapy, counseling) and provide psychological assistance to personnel in teaching the discipline "Individual counseling of servicemen and their families" were developed and used in the educational process mini-cases. An anonymous survey of applicants for higher education in the specialty 053 Psychology at the Military Institute allowed to empirically substantiate the effectiveness of this method in the training of officers-psychologists.

The use of the case method in combination with traditional forms and methods of teaching allows to integrate the theory and real practice of military-professional activity and to ensure high-quality formation of professional competencies of future officers-psychologists while studying at university.

Keywords: professional competence; military psychologist; case-method; mini-case; psychological aid.

Бойові дії, що тривають на Сході держави та їхні негативні соціально-психологічні наслідки для особового складу актуалізують проблему підготовки компетентних офіцерів-психологів для виконання завдань психологічного забезпечення військово-професійної діяльності підрозділів Збройних Сил України. Не такий давній перехід системи військової освіти на компетентнісну основу, ставить на меті підвищення адаптивності сучасного випускника до військово-професійної діяльності в умовах наростаючого динамізму та невизначеності й формування в нього активної суб'єктної позиції щодо розвитку власного професіоналізму протягом життя. У зв'язку із цим, актуальними і відкритими залишаються питання підвищення ефективності освітньої діяльності закладів вищої освіти за освітніми програмами підготовки психологів, й те які методи та технології слід використовувати для формування компетентного фахівця, який відповідає вимогам, визначених стандартами професійної підготовки: Професійним стандартом офіцера тактичного рівня Збройних Сил України та Стандартом вищої освіти України за спеціальністю 053 Психологія.

Серед сучасних психолого-педагогічних досліджень проблемам формування професійної компетентності психологів у закладах вищої освіти відводиться одне з провідних місць, а саме: теоретичні положення професійної підготовки майбутнього психолога у вищих навчальних закладах відображено у працях Л. Карамушки, С. Максименка, В. Панка, Н. Пов'якель, Н. Чепелевої, Т. Яценко та ін. Чисельні наукові праці присвячені компетенції психолога як показника фахової компетентності психолога (П. Бачинський, С. Бондар, І. Єрмаков); системі зв'язку теоретичних знань із їхнім застосуванням у психологічній практиці (Г. Балл, Л. Карамушка, В. Панок, К. Роджерс) [1]. Проте, попри значну увагу з боку вчених до використання інтерактивних методів в освітньому процесі у вищій школі, досліджень щодо специфіки використання кейс-методу при професійній підготовці військових психологів залишається недостатньою.

Мета – емпірично обґрунтувати потенціал використання кейс-методу у формуванні професійних компетентностей майбутніх офіцерів-психологів.

Формування професійної компетентності військових психологів є найважливішим завданням, що стоїть перед вищим військовим навчальним закладом/військовим навчальним підрозділом закладів вищої освіти (ВВНЗ/ВНП ЗВО). З метою розкриття

теми даної статті розглянемо спочатку саме поняття професійна компетентність офіцера-психолога і спробуємо сформулювати його визначення.

Сьогодні науковій літературі існує значне число визначень професійної компетентності психолога у відповідності до наукових підходів (діяльнісного, особистісно-діяльнісного, системного, акмеологічного тощо), що лягають в основу наукових досліджень [1, 2]. На основі синтезу вищезазначених тлумачень, під поняттям професійна компетентність офіцера-психолога, ми будемо розуміти інтелектуально і особистісно-обумовлену соціально-професійну характеристику військового фахівця, що визначає його професійну здатність та психологічну готовність до застосування професійних знань, навичок, умінь, професійного й життєвого досвіду для самостійного і відповідального вирішення завдань психологічного забезпечення військово-професійної діяльності особового складу підрозділів ЗСУ.

Формування професійних компетентностей військового психолога залежить не тільки від змісту освіти, але й від освітнього середовища закладу вищої освіти, організації освітнього процесу й освітніх технологій, які у відповідності до положень компетентнісного підходу, у своїй більшості, повинні носити моделюючий характер. Це дозволяє відобразити майбутню професійну діяльність військового психолога у системі його професійної підготовки і сприяє формуванню такого важливого компоненту професійної компетентності як професійний досвід. До таких технологій відносяться ігрові методи (ділові, імітаційні, рольові ігри), кейс-метод, метод тренінгів, мозковий штурм, мозкову атаку тощо.

Особливу увагу в контексті даної статті ми б хотіли приділити увагу кейс-методу або методу конкретних ситуацій (від англійської case – випадок, ситуація) – метод активного проблемно-ситуаційного аналізу, що ґрунтується на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань – ситуацій військово-професійно діяльності (вирішення кейсів) [2, 3, 7]. Навчання на конкретних прикладах (реальних ситуаціях професійної діяльності офіцера-психолога) допомагає сформувати у курсантів стійкий пізнавальний інтерес як до дисциплін професійного циклу, так і до військово-професійної діяльності загалом, що безпосередньо сприяє розвитку різних аналітичних, практичних, навичок soft skills, формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців. Наголошуючи на ефективності case-study, слід зазначити недостатню кількість розроблених ситуацій, пакетних описів кейсів для підготовки офіцерів-психологів. Тому, з метою формування у майбутніх офіцерів-психологів спеціальних компетентностей щодо здатності здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік (СК-9) та військово-спеціальної компетентності за спеціалізацією щодо здатності надавати психологічну допомогу, проводити заходи психологічної реабілітації з військовослужбовцями підрозділу та членами їхніх сімей (ВСК-5) [5; 6] в межах викладання навчальної дисципліни «Індивідуальне консультування військовослужбовців та членів їх сімей» були розроблені та використані в освітньому процесі міні-кейси, які мали наступний вигляд:

Кейс №1

Додаткові дані. Військовослужбовець А. проходить військову службу за контрактом. Вік – 46 років. За цивільною спеціальністю – юрист. Учасник бойових дій. Перебуває в зоні ООС шість місяців. В ході бойових дій отримав черепно-мозкову травму, після лікування у військовому шпиталі був направлений на проходження медико-психологічної реабілітації у шпиталі для ветеранів війни. Два рази був одружений, від обох дружин є діти: хлопчик 14 років і дівчинка 6 років.

Опис ситуації. А. скаржиться на проблеми дратівливості та спалахів немотивованої агресії й порушення когнітивних процесів: забудькуватість, неуважність. За два тижні медико-психологічної реабілітації провокував неодноразові конфлікти з лікарями, медичним персоналом іншими пацієнтами. Охайний, задумливий, поведінка досить впевненої людини, займається спортом, на питання відповідає охоче, проявляє готовність до контакту на консультативній сесії.

В ході діагностичної бесіди виявляється що він майже не спілкується із співслужбовцями, які постійно його принижують і знущаються над ним (викидають його одяг, крадуть особисті речі та інше). В нього немає друзів серед військовослужбовців свого підрозділу. З командирами він також не може знайти спільну мову, з його слів вони до нього упереджено ставляться, несправедливо розподіляючи наряди, не дозволяють йому займатися спортом, не відпускають у чергову відпустку тощо. В наслідок цього військовослужбовець А. тримається осторонь взаємодії й спілкування з колективом, не має друзів, однодумців, не може розраховувати на підтримку та допомогу колег. Найближчим часом планує перевестися підрозділу, в якому проходить військову службу і планує пройти курси підвищення кваліфікації й отримати офіцерське звання.

Звернувшись до минулого, військовослужбовець А. розповідає що батько часто був відсутній в родині через високий рівень зайнятості на роботі. Вихованням А. і його старшої сестри займалася в основному мати, яка мала суворий характер. Часто, з виховною метою, піддавала дітей фізичним покаранням та ображала їх, вживаючи нецензурну лексику. В школі мав проблеми з дисципліною та засвоєнням окремих предметів, тому при вступі до вищого навчального закладу обрав гуманітарний напрямок освіти.

На даний момент друзів не має. З дітьми від попередніх шлюбів не спілкується і не бачиться. За його словами, дружини перешкоджають спілкуванню з дітьми і від нього «хотять лише грошей». Зараз планує вступити в черговий шлюб з жінкою старше за себе на шість років з якою знайомий вже два місяці.

Під час консультації на прохання зобразити себе у взаємодії з іншими – намалював наступний малюнок (рис.1.).

Завдання до кейсу:

1. Визначте, що у наведеному випадку становить провідну психологічну проблему військовослужбовця А. Аргументуйте своє рішення.
2. Дайте інтерпретацію малюнку?
3. Сформулюйте логіку консультативного процесу: мету, завдання, структуру та етапи.
4. Опишіть кілька технік, які б Ви використали в ході консультативного процесу.

Рис. 1. Малюнок військовослужбовця А., де зображений він у взаємодії з іншими людьми
Кейс №2

Додаткові дані. Військовослужбовець-жінка Л. проходить військову службу за контрактом на посаді водія-механіка, проте виконує обов'язки діловода у відділі тилу. Вік – 43 роки. Освіта – середньоспеціальна. Була призвана на військову службу з цивільної сфери шість місяців потому і одразу з підрозділом була направлена в зону ведення ООС. Учасник бойових дій. Під час проходження військової служби почала

скаржитися на проблеми із серцем, в результаті чого була спрямована на лікування до військового шпиталю, де їй було поставлений діагноз тривожно-депресивний розлад і назначене відповідне лікування антидепресантами. Після чого Л. була направлена для проходження медико-психологічної реабілітації у шпиталі для ветеранів війни. Розлучена, має сина.

Опис ситуації. Л. скаржиться апатичності, тривожності, відсутності сил та бажання до чогось прагнути через проблеми із сином. Син – ігровий адикт, неодноразово проходив реабілітацію в різноманітних реабілітаційних центрах по роботі із залежностями. Результати, які були – нетривалі і закінчувався рецидивами, останній раз виніс з дому плазмовий телевізор й ноутбук. Тривалий час Л. змушена була виплачувати борги сина від позик, кошти з яких йшли на ігрові автомати. На фоні тривалої стресової ситуації у Л. виникали суїцидальні думки.

Також у Л. на через проблем із сином сформувалися складні стосунки з сестрою, яка за відсутності клієнтки (перебування в ООС) взяла на себе всі клопоти по догляду та контролю за сином Л. на себе.

На сесії у психолога виглядала охайно, доброзичливо, ввічливо й впевнено, на питання відповідала охоче, проявляла готовність до контакту й до подальшої співпраці.

В ході діагностичної бесіди вияснилося що вона має конфлікти з колегами та начальником, який, за словами клієнтки, до неї залицявся і через відмову прийняти його прихильність почав систематично до Л. прискіпуватися, принижувати її гідність та розпускати про неї плітки. Через що, навіть розмови про цю ситуацію і думки про те що через деякий час їй доведеться повертатися в підрозділ, викликали в неї стан стресу та підвищення рівня тривоги.

Під час консультації на прохання зобразити свій стан – намалювала наступний малюнок (рис.2.).

Завдання до кейсу:

1. Визначте, що у наведеному випадку становить провідну психологічну проблему військовослужбовця Л. Аргументуйте своє рішення.
2. Дайте інтерпретацію малюнку?
3. Сформууйте логіку консультаційного процесу: мету, завдання, структуру та етапи.
4. Опишіть кілька технік, які б Ви використали в ході консультаційного процесу.

Рис. 2. Малюнок військовослужбовця Л., де зображений її емоційний стан

Кейс №3

Додаткові дані. Військовослужбовець А. проходить військову службу за контрактом. Вік – 26 років. Освіта середньоспеціальна. Учасник бойових дій. Після проходження строкової служби призваний на контракт. З того часу вахтовим методом проходить службу то в ООС то в ППД. В ході бойових дій отримав черепно-мозкову травму, після лікування у військовому шпиталі був направлений на проходження медико-психологічної реабілітації у шпиталі для ветеранів війни. Одружений, дітей не має.

Опис ситуації. А. прийшов на консультацію не з власного бажання, а за направленням лікаря-куратора. Скарг не виявляє. Охайний, спортивний, на консультативній сесії на питання відповідає неохоче, а просто тому що змушений,

загалом не проявляє готовність до контакту. Розумова діяльність заторможена ймовірно як наслідок педагогічної занедбаності.

В ході діагностичної бесіди виявляється що А. надзвичайно боїться втратити дружину, яка ще до їхнього одруження пішла від нього і будувала стосунки із іншим чоловіком. За його словами, тоді для нього то була «смерть», він навіть подумував скоїти самогубство. Зупинило усвідомлення того що в нього є 4 молодших братів і сестер й мати, яка виховує їх сама. Після завершення строкової служби він зумів відновити стосунки і одружитися із коханою, але пам'ять про минуле не дає йому спокою, ревності роз'їдають його душу. Хоча приводів для цього, з його слів, зараз немає.

Під час консультації на прохання зобразити історію свого кохання – обрав наступні метафоричні картки (рис.3.).

Рис. 3. Малюнок військовослужбовця А. де зображена історія його стосунків із дружиною

Завдання до кейсу:

1. Визначте, що у наведеному випадку становить провідну психологічну проблему військовослужбовця А. Аргументуйте своє рішення.
2. Проінтерпретуйте історію кохання А. викладену з метафоричних карток?
3. Сформулюйте логіку консультаційного процесу: мету, завдання, структуру та етапи.
4. Опишіть кілька технік, які б Ви використали в ході консультаційного процесу.

Запропоновані кейси потребують вдосконалення, оскільки використання заявленого методу передбачає не тільки наявність проблемної ситуації, але й розроблене методичне забезпечення: розроблені питання для обговорення проблеми, практичні завдання курсантам для самостійної роботи, методичні рекомендації щодо реалізації кейсу в аудиторії, дидактичні матеріали для викладача тощо. Проте, використання методу ситуацій в форматі міні-кейсів також дав позитивні результати на що вказує опитування проведене серед здобувачів освіти ступеня магістра за спеціальністю 053 Психологія.

Згідно Положення про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка [4] Навчальною лабораторією соціологічних та освітніх досліджень у Військовому інституті щосеместрово проводиться анонімне опитування курсантів (у нашому випадку магістрів) щодо якості викладання навчальних дисциплін в аспекті збереження кращих традицій навчання та використання передового вітчизняного та міжнародного досвіду стосовно якості надання освітніх послуг. Курсантам пропонується оцінити кожне з наведених тверджень за п'ятибальною шкалою і дається така інструкція: «Позначте, будь ласка,

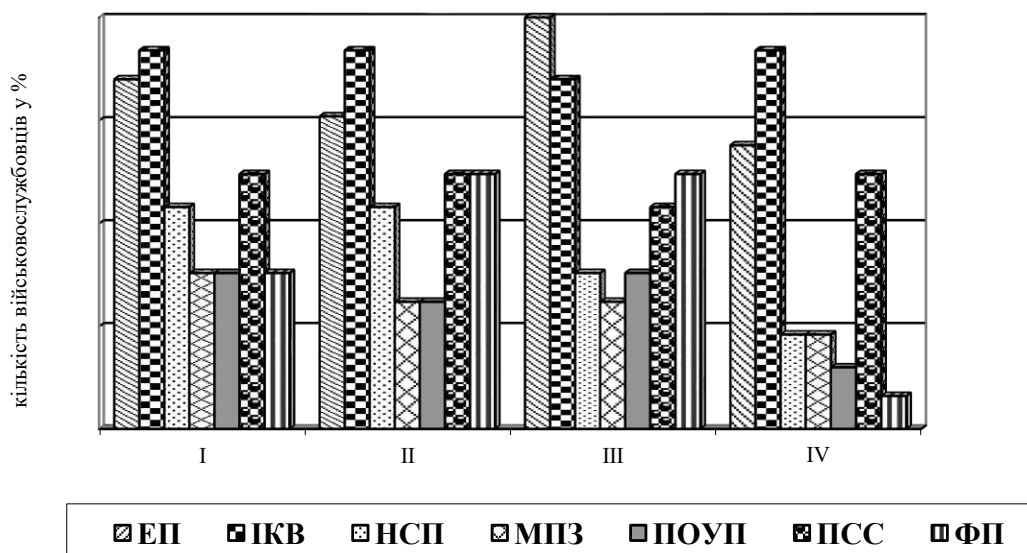
якою мірою Ви погоджуєтесь із наведеними нижче твердженнями стосовно викладача, який викладає навчальну дисципліну згідно шкали оцінки наведеної в таблиці 1».

Таблиця 1

**Анкета анонімного опитування якості викладання
навчальної дисципліни впродовж семестру**

Твердження	Не можу оцінити	Зовсім не погоджуюсь	Переважає не погоджуюсь	Частково погоджуюсь	Переважає погоджуюсь	Повністю погоджуюсь
	0	1	2	3	4	5
Вміє зацікавити студентів своєю дисципліною.						
Розширює уявлення про майбутню професійну діяльність.						
Дає можливість набути практичних навичок та вмінь.						
Потрібна для майбутньої професійної діяльності.						
Стимулює активність, творчість та самостійну роботу курсантів.						
Вільно володіє матеріалом з дисципліни.						
Проводить заняття професійною, виразною та чіткою мовою.						
Використовує під час занять активні методи навчання.						
Висуває чіткі та несуперечливі вимоги до студентів.						
Об'єктивно оцінює рівень знань курсантів.						
Поважає курсантів, є тактовним.						
Зацікавлений в успіхах курсантів.						

Для проведення аналізу були обрані твердження, що напряду або опосередковано стосуються використання методу case-study для формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів-психологів, а саме: розширює уявлення про майбутню професійну діяльність, дає можливість набути практичних навичок та вмінь, потрібна для майбутньої професійної діяльності, стимулює активність, творчість та самостійну роботу курсантів (рис. 4).

Примітки:

ЕП – Екстремальна психологія, ІКВ – Індивідуальне консультування військовослужбовців та членів їх сімей, НСП – Напрями сучасної психотерапії, МПЗ - Методика організації та управління морально-психологічного забезпечення в ході підготовки і ведення бою, ПОУП - Психологія організації та управління персоналом, ПСС - Психологія самопізнання та саморегуляції, ФП - Фізичне виховання та спеціальна фізична підготовка.

Рис. 4. Розподіл позитивних відповідей магістрів щодо оцінки визначених критеріїв дослідження якості викладання навчальних дисциплін

Аналіз результатів опитування за чотирма критеріями, що вказують на вплив використання методу case-study під час викладання навчальної дисципліни “Індивідуальне консультування військовослужбовців та членів їхніх сімей” на якість формування фахових компетентностей у майбутніх офіцерів-психологів вказує на ефективність використання даної педагогічної технології в освітньому процесі у ВВНЗ.

Отже, використання кейс-методу у поєднанні із традиційними формами та методами навчання дозволяє інтегрувати теорію та реальну практику військово-професійної діяльності і забезпечити якісне формування фахових компетентностей майбутніх офіцерів-психологів ще під час навчання у ВВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Григоренко Т. Формування професійних компетентностей у психолога (спеціального, клінічного) у процесі навчання: дис. д-ра філософії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, К., 2021. 468 с.
2. Мельник Н. Феномен «професійна компетентність» в українській та європейській педагогічній теорії. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2017. № 28. С. 54–60.
3. Плахова О. Метод кейс стаді в умовах діяльнісно-компетентісного підходу до підготовки соціальних працівників. *Socioprostir: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. № 9. Харків. 2020. С. 61–67.
4. Положення про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Затверджено та введено в дію наказом Ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 08.07.2019 року № 603–32.
5. Професійний стандарт офіцера тактичного рівня Збройних Сил України з військової психології (ВОС 340002), затверджено та введено в дію наказом начальника Головного управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України від 19.09.2021.
6. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальність 053 «Психологія». Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 року № 564.
7. Сурмін Ю.П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2015. № 2. С. 19–28.

REFERENCES

1. Grygorenko, T. (2021). Formuvannja profesijnyh kompetentnostej u psychologa (special'nogo, klinichnogo) u procesi navchannja. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Mel'nyk, N. (2017). Fenomen «profesijna kompetentnist'» v ukrai'ns'kij ta jevropejs'kij pedagogichnij teorii' [Formation of professional competencies of a psychologist (special,

- clinical) in the process of training]. *Pedagogichna osvita: teoriya i praktyka. Psihologija. Pedagogika*. № 28, 54–60 [in Ukrainian].
3. Plahova, O. (2020). Metod kejs stadi v umovah dijal'nisno-kompetentisnogo pidhodu do pidgotovky social'nyh pracivnykiv [The case study method in the conditions of the activity-competence approach to the training of social workers]. *Socioprostir: mizhdyscyplinarnyj elektronnyj zbirnyk naukovykh prac' z sociologii' ta social'noi' roboty*. № 9, 61–67 [in Ukrainian].
4. Polozhennja pro systemu zabezpechennja jakosti osvity ta osvitn'ogo procesu v Kyi'vs'komu nacional'nomu universyteti imeni Tarasa Shevchenka. Zatverdzheno ta vvedeno v diju nakazom Rektora Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka vid 08.07.2019 roku № 603–32 [in Ukrainian].
5. Profesijnyj standart oficera taktychnogo rivnja Zbrojnyh Syl Ukrai'ny z vijs'kovoi' psihologii' (VOS 340002), zatverdzheno ta vvedeno v diju nakazom nachal'nyka Golovnogo upravlinnja moral'no-psihologichnogo zabezpechennja Zbrojnyh Syl Ukrai'ny vid 19.09.2021 [in Ukrainian].
6. Standart vyshhoi' osvity Ukrai'ny: drugyj (magisters'kyj) riven', galuz' znan' 05 Social'ni ta povedinkovi nauky, special'nist' 053 «Psihologija». Zatverdzheno ta vvedeno v diju nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrai'ny vid 24.04.2019 roku № 564 [in Ukrainian].
7. Surmin, Ju.P. (2015). Kejs-metod: stanovlennja ta rozvytok v Ukrai'ni [Case method: formation and development in Ukraine]. *Visnyk Nacional'noi' akademii' derzhavnogo upravlinnja pry Prezydentovi Ukrai'ny*. № 2, 19–28 [in Ukrainian].

Бібліографічний опис для цитування:

Сторожук Н.А., Кожедуб О.В. Досвід використання кейс-методу при формування професійних компетентностей військового психолога. *Психологічний журнал*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2022. Вип. 9. С. 50–58.